

věku manželů a vnitrorodinná regulace porodnosti. Hlavní mezi těmito příčinami je plánování počtu dětí, které je ovlivňováno v první řadě materiálními podmínkami rodiny a kulturní úrovní manželů. Společensky žádoucí je mírný vzrůst porodnosti, jež lze podporovat několika způsoby, zejména sociálně politickými opatřeními a ovlivňováním veřejného mínění o rodičovství.

Druhá je výchovná funkce. Výchova mladé generace je v Sovětském svazu úkolem celé společnosti. Rodina zde zaujímá specifické postavení mezi ostatními výchovně vzdělávacími institucemi; její vliv je rozhodující zejména v oblasti mravní a emocionální výchovy. Autorka poukazuje na závislost mezi vztahy v rodině jako celku a postojem rodičů k plnění jejich výchovných funkcí na jedné straně a charakterovými vlastnostmi a chováním dětí na straně druhé. Specifickým rysem výchovy v rodině je podle T. J. Čumakovové fakt, že i vychovávající rodič musí být stále „vychováván“.

Čumakovová rozlišuje čtyři složky třetí, ekonomické funkce: vzájemnou pomoc, vzájemnou materiální podporu, organizaci způsobu života a vedení domácnosti. Tato funkce prošla při budování socialismu výraznými změnami. První oblast – vzájemná pomoc – je v současné době do značné míry omezena sociálně politickými opatřeními státu (např. důchody). Ekonomická funkce rodiny se mění v důsledku zespolenečňování některých tradičních činností a zmechanizováním či úplným vyloučením některých domácích prací. Jelikož však je tento proces teprve v počátku, i nadále trvá rozpor mezi plněním pracovních povinností ženy a jejími hospodářskými povinnostmi v rodině i její rolí vychovatelky dětí.

Pokud jde o organizaci duchovního života, této oblasti věnuje autorka nejméně pozornosti; zúžila ji na otázky volného času. Poukazuje na souvislost této funkce s funkcí výchovnou.

Poslední kapitola, *Některé otázky právní regulace manželských a rodinných vztahů*, je nejvíce zaměřena na praxi. Zabývá se uplatňováním příslušných zákonů a jejich odezvou ve společenském životě. Je rozdělena na tři části. nazvané: *Otázky právní regulace vstupu do manželství a zrušení manželství v novém zákonodárství*; *Právní ochrana mateřství a dětství*; *Odpovědnost rodičů za výchovu dětí*.

V první části předkládá autorka definici manželství: „Manželství v SSSR je dobrovolný a rovnoprávný svazek muže a ženy založený na vzájemné lásce, společně sdílených duchovních a jiných zájmech, uzavřený při zachování pravidel stanovených zákonem a vytvářející práva a povinnosti manželů“ (s. 119–120). Rozbor nových sovětských zákonů o manželství provedený v této části je zajímavý zejména jako informace o právníce praxi v SSSR v této oblasti. Ze sociologického hlediska je hlavním přínosem pasáž

podávající analýzu příčin rozvodů. T. J. Čumakovová podává tuto klasifikaci příčin rozvodů:

1. příčiny ekonomického charakteru;
2. příčiny morálně psychologického charakteru (jsou nejčastější);
3. příčiny fyziologického charakteru (vyskytují se nejméně).

V druhé části je obsaženo zhodnocení příslušných legislativních opatření, zejména z hlediska morálky, jak to odpovídá charakteru řešené problematiky – vztahů společnosti k matce a dítěti, vztahů mezi rodiči a dětmi a vztahů mezi otcem a matkou dítěte. Právní ochrana matek a dětí je zajištěna již v základních normách rodinného práva a je rozvíjena v jednotlivých speciálních zákonech. Zákonodárství vychází z toho, že zájmy matek s dětmi a nastávajících matek jsou zajištěny nejlépe v dobře fungující rodině a proto vytváří podmínky pro rozvoj rodiny; stanoví také zvláštní právo na materiální zabezpečení ženy v době těhotenství a v období jednoho roku po narození dítěte. V této části věnuje autorka poměrně rozsáhlou pasáž rozboru problematiky adopce, poručnictví a pečovatelsví.

Poslední část se zabývá zejména odpovědností rodičů za formování osobnosti mladého člověka v duchu komunistické morálky. Již vytváření právních norem v oblasti výchovy dětí naráží na morální problémy, například na otázku, zda je vhodné regulovat vnitrorodinné vztahy zvnějšku nebo jak zajišťovat plnění těchto norem (problém použití sankcí).

Na publikaci lze kladně hodnotit především to, že jde o pokus syntetizovat několik pohledů (etický, sociologický a právní) na jeden společenský jev, jehož problematika je jak z hlediska celospolečenského, tak z hlediska individua velice závažná. Zaměření této práce převážně k praktickým účelům vedlo zčásti k přílišnému zjednodušení některých problémových okruhů. Jde např. o redukování funkcí rodiny na pouhé čtyři, z nichž u poslední, organizace duchovního života, je diskutabilní její náplň, zvláště když je zúžena na problematiku využívání volného času. Celkově však lze říci, že kniha sovětské autorky T. J. Čumakovové může být cenným přínosem pro práci odborníků zabývajících se rodinným právem a sociologií rodiny.

Věra Kuchařová

Herbert Meissner: Theorie konvergence a realita

Praha, Svoboda 1975, 196 s.

Český překlad Meissnerovy práce *Konvergenztheorie und Realität* (Akademie Verlag, Berlín 1971) vyšel v edici *Kritika buržoazní ideologie a revizionismu*, která sjednocuje úsilí nakladatelství socialistických zemí na poli kritiky nejnovějších koncepcí ideových odpůrců socialismu.

Teorie konvergence, v posledních letech

velmi rozšířená, hlásá, že vývoj dvou světových soustav probíhá po sbíhavých, konvergentních liniích k „jednotnému světu“. Patří v buržoazní ideologii ke směřům, jež mají vyplnit „vakuum“ idejí, vytvořit „pozitivní“ buržoazní teorii, a tak změnit dosud převládající „negativní“ antikomunismus v tzv. „pozitivní“ antikomunismus.

Meissnerova kniha je věnována kritickému rozboru této teorie. Neklade si však za úkol pouze se vypořádat s teorií konvergence, ale chce zároveň na konkrétním příkladě objasnit základní teoretické a metodologické otázky marxisticko-leninské analýzy a kritiky buržoazní ideologie, jichž lze obecně využít v marxisticko-leninské teorii. Autor vychází ze skutečnosti, že podstatným prvkem a součástí teorie konvergence se stává pojem „industriální společnost“ jako charakteristický pro budoucí společenské formace (pojem struktury), popřípadě pro představy o současné historické epoše jako o „industriálním věku“ (pojem epochy). Z toho vyplývá s logickou nutností otázka, kryje-li se doktrína industriální společnosti s teorií konvergence, nebo zda je mezi nimi rozdíl a jaký je vůbec jejich vzájemný vztah. Podle H. Meissnera je koncepce industriální společnosti širší, obecnější a tvoří základ, na němž staví teorie konvergence. Autor proto věnuje kritický pohled nejprve doktríně industriální společnosti. V další části knihy se pak zabývá jednotlivými stránkami a argumenty teorie konvergence.

Zdůrazňuje, že pojmu „industriální společnost“ se sice používalo v různých historických epochách, ale vždy se vztahoval na zcela zvláštní a často rozdílnou ekonomickou i historickou podstatu. Jinak řečeno: různé možnosti politického použití určité teoretické teze naprosto nejsou předem dány jejím teoretickým obsahem. Je značný rozdíl mezi teoretickou strukturou a výpovědí myšlenky a jejím politicko-ideologickým významem za určitých společenských podmínek. Jestliže tedy někteří buržoazní teoretikové považují W. Rostowa vedle Saint-Simona, de Tocqueville, Augusta Comta, jakož i von Steina, Spencera a Maxe Webera za tvůrce „stěžejních ideově dějinných prvků“ společenského vývoje, nejde jim vůbec o to, aby navazovali na předchozí teorie, dále je rozvíjeli či modifikovali. Jde tu pouze o dvě věci. Tyto současné koncepce mají jednak získat na hodnotě a na vědecké autoritě odvoláním na proslulé vědce minulosti, jednak tu jde o pokus — který nekončíva nezdarem — zabudovat do dnešních koncepcí jednotlivé úvahy a argumenty, jež byly produktem zcela jiných historických souvislostí a myšlenkových pochodů. Současné buržoazní teoretické produkci se tím má dodat zdání větší ucelenosti a soustavnosti.

Teoretikové konvergence zakládají svou argumentaci hlavně na *ekonomických úvahách*. Vycházejí přitom ze skutečnosti, že vývojový stupeň a dosažená úroveň ve vědě a

technice jsou u obou sociálně ekonomických soustav — kapitalistické a socialistické — o nichž tvrdí, že konvergují, přibližně stejné. Proto také všechny ostatní problémy, které jsou v nějakém vztahu k technickému či ekonomickému vývoji společnosti, musí prý být v zásadě stejné. Za základ zde přitom berou metodologii technicismu, která je zjevná rovněž u koncepce industriální společnosti a která spočívá v tom, že se všechny společenské problémy odvozují bezprostředně z technicko-ekonomických otázek. Při kritickém rozboru těchto myšlenkových pochodů je především nápadné, že se tu odsouvá základní otázka každého posuzování společnosti, tj. otázka vlastnictví výrobních prostředků. Vychází se víceméně mlčky z předpokladu, že nikoli již vlastnictví, nýbrž řízení výroby, manažerství, hraje rozhodující úlohu.

H. Meissner se dále zabývá sociologickým vyústěním teorie konvergence. Uvádí, že ekonomická argumentace tvoří sice základ této teorie, její sociologická varianta ji však přesahuje. Někteří marxističtí autoři proto mluví o ekonomickém a sociologickém směru teorie konvergence. V některých marxistických pracích se kromě toho někdy píše o různých teoriích konvergence (viz např. sborník *Sovremennyye buržoaznyje teorii o slivanii kapitalizma i socializma*. Moskva, Nauka 1970). „Konvergence“ se také často chápe jako sbližení po „všech liniích“, ekonomické, politické, sociální, teoretické a ideologické. V tomto případě, jak autor správně poznamenává, však nejde ani o různé směry, ani o různé teorie. Jde pouze o to, že se buržoazní autoři v závislosti na svých odborných předpokladech a zájmech převážně věnují buď těm, nebo oněm aspektům konvergenční teorie.

Sociologické zdůvodňování teorie konvergence tkví především v tom, že nevychází výhradně z ekonomických daností a nesetrvává v hospodářské oblasti, nýbrž se dotýká všech stránek společenského vývoje; jako ilustrace, popřípadě jako „důkazy“ se uvádějí příklady ze všech úseků života společnosti. I ty jsou však založeny na argumentu, že společenský vývoj je bezprostředně určen vývojem technicko-ekonomickým, a nepřihlízí se k momentu výrobních vztahů, který směřodatně určuje celý systém. Ekonomické a sociologické aspekty konvergence se tedy nedají vždy navzájem přísně oddělit. Také základní linie konvergenčně teoretického myšlení, sociálně ekonomické i politické důsledky a ideologická funkce toho či onoho pojetí konvergence se od sebe v zásadě neliší.

Kritickým rozбором různých sociálních jevů, o něž se opírají teoretikové konvergence, Herbert Meissner dokazuje, že nejen neexistuje žádná konvergence či sbližování kapitalismu a socialismu nebo jejich jednotlivých dílčích oblastí, nýbrž naopak: další vývojové procesy v obou těchto soustavách dávají tušit, že rozdíly mezi nimi se budou ještě zvětšovat a jejich protikladnost bude stále patrnější. Ani technické a metodické

shody výroby v obou soustavách nejsou konvergentní, nevyvíjejí se k sobě navzájem. Plní pouze podobné (analogicky) svou funkci v rámci zcela rozdílných celkových systémů, a tím nakonec také slouží realizaci naprosto rozdílných cílových funkcí. Bylo by tedy zcela pochybné, kdybychom takové funkční a technické postupy (paralelnost) označovali za konvergenci.

Zastání teorie konvergence přirozeně nejsou ochotni uznat historickou skutečnost, že dělnická třída je i ve dvacátém století — v kapitalismu, právě tak jako v socialismu — vedoucí společenskou silou, jež ovlivňuje dějinný pokrok. Protože se pokoušejí vyličit historický pokrok jinak, než probíhá ve skutečnosti, formulují také jinak otázku společenských sil. Hlavní argument, jehož používá příslušná literatura, je vědeckotechnická revoluce. Jelikož se věda stala výrobní silou, tvrdí se, že síly, které jsou jejími tvůrci, nositeli a uživateli, jsou povolány k vedení společnosti. Tak J. K. Galbraith ve své konvergenční koncepci razí pro tuto vrstvu odborníků pojem „technostruktura“, který již v literatuře zdomácněl, upozorňuje H. Meissner. Teze o vedoucí úloze inteligence, o vzniku „nové třídy“ či „pátého stavu“, přiřazované k tvrzení, že vlastnictví výrobních prostředků již nehraje nijak podstatnou úlohu a že rozhodující společenské síly lze bezprostředně odvodit z procesu moderní velkovýroby, mají podlomit a rozložit sebevědomí dělnické třídy při plnění jejího historického poslání. (Argumenty, jež směřují k tomuto cíli, uplatňuje také slovenský revizionista v emigraci Eugen Löbl). Provedený rozbor těchto tvrzení ukazuje, že inteligence ani není samostatnou společenskou třídou, ani nezaujímá vlastní sociálně ekonomickou pozici, ani nemá dlouhodobou stabilitu. Vzhledem k svému postavení ve společnosti i ve společenském systému produkce a reprodukce není objektivně s to řídit obětavý a složitý boj za překonání kapitalismu nebo o nic méně obtížné vybudování socialistické společnosti. Tyto úkoly mohou být řešeny pouze pod vedením dělnické třídy a její marxisticko-leninské strany.

V závěrečné části knihy si autor klade otázku, jakou funkci má zkoumaná společenskovědní teorie za současných historických okolností. Aby na ni mohl správně odpovědět, zabývá se podmínkami vzniku této teorie, jejím vztahem ke společenské realitě a jejím společenským dosahem. Na tomto základě vyvozuje, že teorie konvergence je nástrojem ideologické diverze. Je to nová forma zastřeného a skrytého boje, která má zvuklat socialistickou ideologii. Má jednoznačnou společenskou funkci ideologicky a teoreticky podporovat novou imperialistickou strategii a taktiku „eroze“ socialismu, jeho rozměňování zevnitř. Kdyby se s úspěchem šířilo tvrzení, že oba protikladné sociálně ekonomické systémy se stále více sblíží a nakonec splynou, muselo by to ochromit

bojovou sílu socialistického tábora a podpořit tendence k ideologickému soužití. Konvergenční koncepce nejlépe vyhovuje politicko-ideologickým zájmům imperialismu v současné etapě. „Není nijak přehnané, řekneme-li s M. B. Mitinem, že teorie konvergence patří k ústředním strategickým idejím dnešního antikomunismu,“ uzavírá autor.

Po helsinské mírové konferenci donutil pevný postoj socialistických států, který nepripouští žádnou ideologickou diverzi, buržoazní ideology i politiky pochopit, že v oblasti světového názoru a filozofie, stranické a státní politiky, kultury, ideologie atd. nedochází k žádnému sblížování a ani k němu docházet nemůže. Teorie konvergence zaujala proto ústupovou pozici a její stoupenci nyní připouštějí, že ve všech těchto politicko-ideologických oblastech zřejmě k žádnému sblížování mezi protikladnými společenskými soustavami nedochází. Snaží se proto trvat na tezi konvergenční teorie na poli hospodářství, techniky a přírodních věd, snaží se opřít je o nové důkazy a dále je rozšířit. Z toho vyplývá, že je i nadále nutné, abychom v naší ideologické práci odhalovali společenskou funkci těchto teorií, abychom znali jejich teoretickou strukturu i argumentaci a vyzbrojili se účinnými ideovými zbraněmi, jichž bude třeba použít při potírání těchto koncepcí.

Od německého vvdání práce H. Meissnera „Teorie konvergence a realita“ i jejího pohotového slovenského překladu (Bratislava, Pravda 1971) uplynulo sice pět let, avšak problém teorie konvergence zůstává stále aktuální. Proniká do různých západních publikací, týkajících se futurologie, výzkumu míru, výzkumu konfliktů, výzkumu komunismu atd. Také v hromadných sdělovacích prostředcích, v populárně vědeckých pracích a propagandistických publikacích si udržuje své pevné místo. Je tedy záslužným činem nakladatelství Svoboda, že vydalo český překlad této stále aktuální knihy.

Viliam Horňák

Rose M. Somerville: Intimate Relationships: marriage, family and lifestyles through literature (Intimní vztahy: manželství, rodina a životní způsob v literatuře)

New Jersey, Prentice-Hall, Inc. 1975, 404 s.

Rose M. Somervilleová, pokroková americká socioložka, žena známého marxistického filozofa J. S. Somervilla, je profesorkou sociologie na univerzitě v San Diegu. Její hlavní orientací je sociologie rodiny, již věnuje pozornost již řadu let nejenom v rámci své vědeckovýzkumné a pedagogické práce, ale i ve své publikační činnosti. Z prací uveřejněných v poslední době jmenujeme: *Family Insights Through the Short Story* a *Introduction to Family Life and Sex Education*.

Poslední práce, *Intimate Relationships: marriage, family and lifestyles through lite-*